

תעודה

אזהרה על הר הבית

יונתן פרייס

בסורג נקבעו, ברווחים שווים, לוחות אבן המזהירים – חלקם באותיות יווניות, חלקם באותיות רומיות – בדבר חוק הטהרה לפיו אסור לנוכרי (allophylon) להיכנס אל הקודש.

(תולדות מלחמת היהודים ברומאים, ה' 194; קדמוניות היהודים, טו 417, יב 145)

כמורכב, המפקד הרומי טיטוס, בנאום שיוספוס שם בפיו, אומר למנהיגי העיר הנצורה, זמן קצר לפני חורבן הבית בשנת 70 לספירה:

האם לא אתם, הו נתעבים שבתעבים, גידרתם את המקומות הקדושים בסורג? האם לא אתם קבעתם בו, ברווחים קבועים, את הלוחות שבהם נחקקה באותיות יווניות ובאותיות שלנו [כלומר בלטינית] ההוראה האוסרת לעבור מעבר לסורג הזה? האם לא הפקדנו בידיכם את הרשות להמית כל אדם העובר על איסור זה, אף אם אזרח רומי הוא?

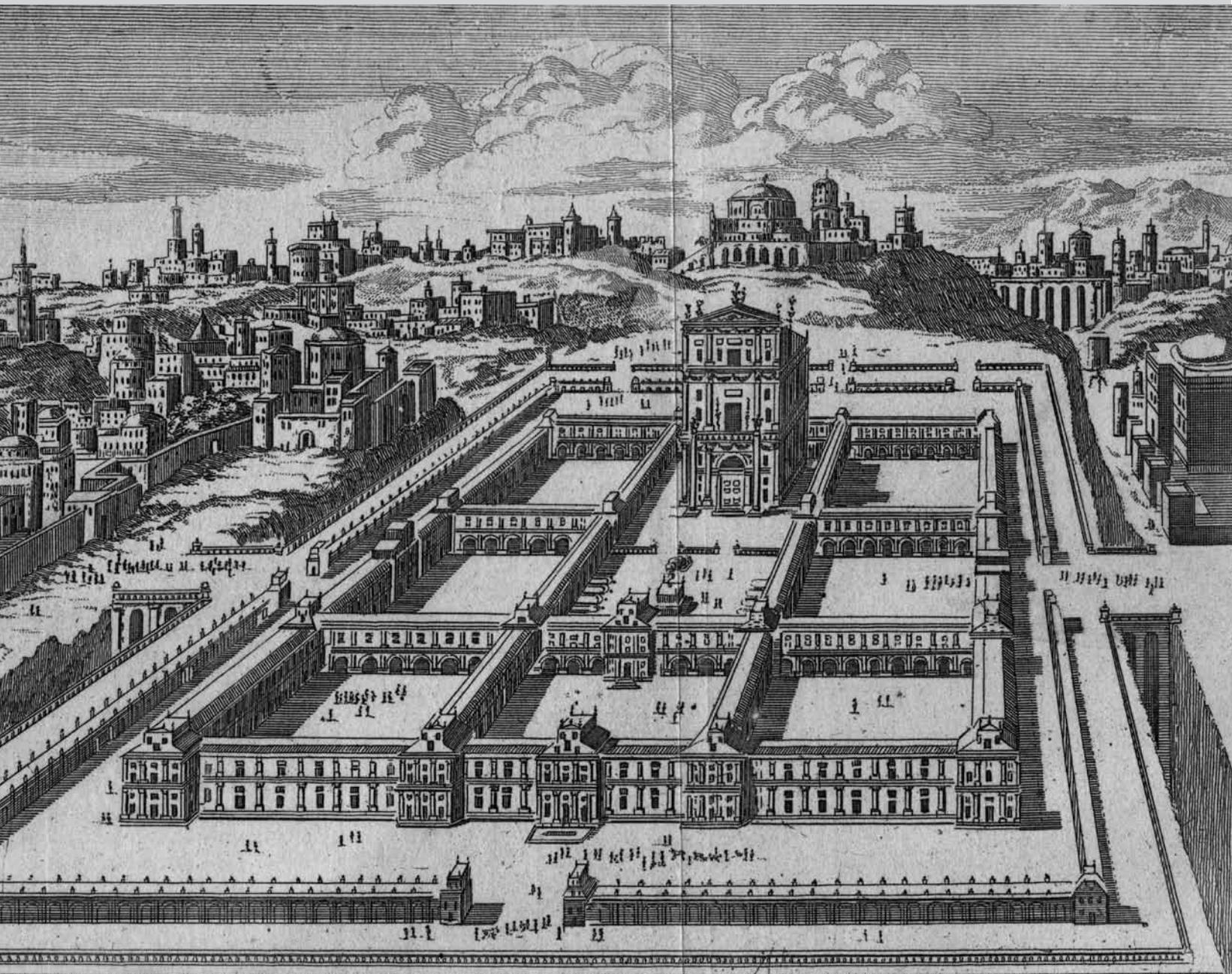
(תולדות מלחמת היהודים ברומאים, ו 125-126)

כתובות האזהרה נחקקו רק ביוונית ובלטינית, כלומר הן היו מיועדות לנוכרים קוראי יוונית או לטינית. ההנחה הייתה, שיהודי קורא עברית כבר ידע את האיסור מפני טומאה ולא היה זקוק לשלט מיוחד בעברית כדי להזכיר לו. אבל לא היה שלט אזהרה שנועד ליהודים שהגיעו טמאים להר הבית ולא היו בקיאים בנוהגי המקום (או בחוקי טהרה) וידעו לקרוא רק יוונית או לטינית, וגם לא הייתה אזהרה דומה לנוכרים שלא ידעו שפות אלו (למשל, דוברי ארמית). יש להניח, כי אנשים כאלה נבדקו והוזהרו על-ידי משרתי המקדש שעמדו ליד הכניסות לחצרות הפנימיות, אם כי באופן מעשי לא היה אפשר לזהות בן-אדם טמא על-פי מראהו החיצוני בלבד, והיה קשה לתפוס נוכרי שרצה להיכנס לתחום המקדש (אם היה כזה) והתחפש ליהודי. מכל מקום, אין לחשוב שנוכרי שנתקל בכתובות האזהרה על הר הבית נבהל מאיסור הכניסה, שהרי מקדשים אחרים בעולם היווני-הרומי מנעו כניסה מטמאים בגוף או בלב, ומ"לא-שייכים" (uninitiated) למיניהם. אך יש לציין, כי בדרך-כלל היתרי כניסה ואיסורי כניסה למקומות קדושים לא נקבעו על בסיס אתני גרידא, וקביעת עונש מוות על הפרת האיסור הייתה נדירה אף יותר.

בית-המקדש בירושלים, כל עוד עמד, היה מפורסם ברחבי האימפריה הרומית ואף מעבר לה. יוסף בן מתתיהו (פלוויס יוספוס), ממשפחת כוהנים ירושלמית, תיאר אותו כ"מקום הנערץ בעולם הנושב כולו, שאותו מכבדים אף הגויים המרוחקים, היושבים בקצווי תבל ואשר שמעו הגיע אליהם" **(תולדות מלחמת היהודים ברומאים, תרגמה לזיה אולמן, ירושלים: הוצאת כרמל, 2009, ד 262)**. יוספוס אמנם כתב היסטוריה בנימה מגמתית, בין היתר כדי להרשים קוראים לא-יהודים בהישגיהם ומעשיהם של היהודים ובגודל האסון שבחורבן בית-מקדשם, אבל בתיאור זה הוא לא הגויים בהרבה: הר הבית, כפי שנבנה על-ידי הורדוס המלך – הגלגול האדריכלי האחרון של הבית השני – היה בזמנו ה-temenos (מתחם קדוש) הגדול ביותר בעולם הרומי. קיסרים רומאים, כמו מושלים, קצינים, חיילים ואנשים פרטיים, עלו למקום כדי להתפלל שם, לחלוק כבוד לאל היהודי ולתרום קורבנות, שהתקבלו ברצון על-ידי הכוהנים.

מי שנכנס להר הבית דרך "שערי חולדה", השערים הראשיים בכותל הדרומי, עלה במדרגות מתחת למפלס של ההר ויצא בחצר החיצונה (בספרים מודרניים היא מכונה "חצר הנוכרים" ["Court of the Gentiles"], אם כי שם זה אינו מוזכר בשום מקור עתיק). חצר זו הייתה מוקפת בשלושה צדדים (מזרח, צפון ומערב) בקטיו (סטואה), בנוי בשני טורים של עמודים יפים, ואילו בצדה הדרומי עמד "הסטיו המלכותי" המפואר ובו ארבעה טורים של עמודים מסיביים אך אלגנטיים, בנוי כבסיליקה של שלושה אולמות (יוסף בן מתתיהו, **קדמוניות היהודים**, תרגם אברהם שליט, ירושלים: מוסד ביאליק, 1985, טו 410-420 ואילך). כאשר חצה המבקר את החצר לכיוון המקדש וגבו לסטיו המלכותי, הוא נתקל במערכת של 14 מדרגות שעלו לבימה מוקפת גדר מאבן, "הסורג" בלשון המשנה (מידות ב ג; וראו משנה כלים א ח), וביוונית של יוספוס dryphaktos tryphaktos ביוונית קלסית). מעבר לסורג, על הבימה, נמצאו החצרות הפנימיות שהקיפו את המקדש.

איסור מוחלט הוטל על כל יהודי טמא וכל נוכרי לעבור את הסורג פנימה. כדי למנוע עברה כזו, התקינו בוני המקדש בתוך הסורג כתובות אזהרה. יוספוס, ככוהן ששירת במקדש, ראה אותן פעמים רבות בחייו וכך תיאר אותן:

בית המקדש של הורדוס בירושלים, תחריט מהמאה השמונה עשרה

הכתובת בראשונה (ראו מאמרו ברשימה לקריאה נוספת). הכתובת מוצגת כיום במוזיאון הארכאולוגי באיסטנבול. העותק החלקי התגלה בקבר סמוך לשער האריות בשנת 1935, ונמצא כיום במוזיאון ישראל. למרות הבדלים קטנים בניסוח של שני העותקים, אפשר להשלים את החסר בעותק החלקי בעזרת העותק השלם, ולקבוע טקסט שלם כדלקמן:

μηθένα ἀλλογενῆ εἰσπορεύεσθαι ἐντὸς τοῦ περὶ
τὸ ἱερόν τρυφάκτου καὶ περιβόλου. ὃς δ' ἂν ληφθῆ
ἐαυτῶ αἴτιος ἔσται διὰ τὸ ἐξακολουθεῖν θάνατον.

(ראו אוסף הכתובות ברשימה לקריאה נוספת)

ובתרגומו של ישראל שצמן:

נוכרי (allogenes) אל ייכנס פנימה מן המחיצה המקיפה את התחום המקודש [השני] ואת חומת [המקדש], ומי שייתפס יתחייב בנפשו ודינו מוות.

(תולדות מלחמת היהודים ברומאים, ה' 194, הערה 194)

ברור שהטקסט האמתי של האזהרה, שהשתמר באבנים, משקף את תיאוריו של יוספוס אך שונה מהם בפרטים חשובים. ראשית כול, יוספוס מסביר ומצדיק את ההגבלות על הכניסה למתחם המקודש על-פי "חוק הטהרה", דבר שאינו מוזכר בכתובת. מטרתו של יוספוס כהיסטוריון הייתה להסביר תופעות, ואילו מטרת הכתובת הייתה רק לאסור כניסת טמאים לתחום המקודש (כפי ששלטים האוסרים חניה בערים מודרניות אינם מסבירים או מצדיקים את האיסור). שנית, יוספוס משתמש בשני מונחים שונים כדי לציין "נוכרי" – allophylos ו-alloethnes **(תולדות מלחמת היהודים ברומאים, ה' 194; קדמוניות היהודים, טז 147)**, ואילו בכתובת מופיעה המילה allogenes. יוספוס אמנם ראה את הכתובות פעמים רבות, אבל כאשר ישב ברומא לכתוב היסטוריה הסתמך על זיכרונו: כנער הוא לא שינן את הטקסט ולפי הבנתו, הייתה כנראה לשלוש המילים המציינות "נוכרי" אותה משמעות בערך (אם כי ספק אם דובר יוונית מלידה במאה הראשונה לספירה היה רואה בהן מילים זהות במשמעותן).

הכתובת משמשת עדות מרכזית במחלוקת הקשה והמתמשכת בשאלה, האם ניתנה ליהודים בתקופה ההיא זכות להטיל עונש מוות, ואפילו על לא־יהודים, במקרים של עבירות דתיות (כלומר, בעניינים הקשורים למקדש, לפולחן, למשפט יהודי וכיוצא באלה). ברור שהורדוס המלך, בונה המקדש, הוא שהציב את הכתובות בראשונה, והייתה לו סמכות עליונה בממלכתו להמית ולזכות; אבל כמלך־חסות הוא, כמו הרשויות היהודיות אחרי הנהגת שלטון רומי ישיר, היה זקוק לאישור רומי לפני שנגע באזרח רומאי – ולכן השאלה נותרת בעינה.

יש הקוראים את האיום בכתובת כמות שהוא, כלומר כראיה ברורה ומפורשת שאכן הייתה ליהודים זכות כזו. פירוש זה מקבל לכאורה חיזוק אצל יוספוס בשני חיבוריו וגם אצל פילון האלכסנדרוני שכתב, כי "מוות ללא עוררין

ΜΗΘΕΝΑ ΑΛΛΟΓΕΝΗ ΕΙΣΠΟΡΕΥΕΣΘΑΙ
ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΤΡΥ
ΦΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΟΛΟΥ ΟΣ ΔΑΝ
ΛΗΦΘΗ ΑΥΤΩ ΑΙΤΙΟΣ ΕΣΤΑΙ
ΔΙΑ ΤΟ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΕΙΝ
ΘΑΝΑΤΟΝ

העותק החלקי של הכתובת שהתגלתה בקבר סמוך לשער האריות בירושלים

בדרך מזל ובאופן מקרי לחלוטין שרד עותק שלם של כתובת יוונית, ועוד עותק חלקי של אותו טקסט, את ההריסות הרבות שעברה ירושלים באלפיים השנים האחרונות. לעומת זאת לא שרד, ולו חלק קטן, מהכתובות בלטינית. האבן עם הטקסט היווני השלם התגלתה מצפון להר הבית בשנת 1871, נעלמה מיד לאחר מכן והופיעה שוב באיסטנבול כעבור 13 שנה, "באורח מסתורי" ("mystérieusement"), כדבריו של שרל קלרמוֹן־גֶאֶנו (Clermont-Ganneau), שפרסם את

הכתובת האוסרת על הכניסה לאזורים
המקודשים בבית המקדש

האזהרה כ"מוות בידי שמים", וסוברים שהיה לכתובת כוח אפוטרופאי (מרתיע) בלבד. בסופו של דבר, אפילו אם היה ליהודים הכוח המשפטי להוציא להורג נוכרי שנתפס בתחום המקודש מעבר לסורג, לא מוזכר במקורות אף לא מקרה אחד כזה.

לקריאה נוספת:

E. Bickermann, "The Warning Inscriptions of Herod's Temple", *Jewish Quarterly Review* 37 (1947), 387–405.

Charles Clermont-Ganneau, *Revue Archéologique* 23 (1872), 214–234, 290–296.

Stephen R. Llewelyn and Dionysia van Beek, "Reading the Temple Warning as a Greek Visitor", *Journal for the Study of Judaism* 42 (2011), 1–22.

במאמר זה כלולה ביבליוגרפיה של כל הפרסומים הקודמים על כתובת האזהרה.

J. Iliffe, "The ΘΑΝΑΤΟΣ Inscription from Herod's Temple, Fragment of a Second Copy", *Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine* 6 (1938), 1ff.

Corpus Inscriptionum Iudaeae/Palaestinae (CIIP) I.1, Berlin 2010, no. 2.

ה-CIIP הוא מהדורה מדעית חדשה של כל הכתובות, בכל השפות, שהתגלו במדינת ישראל ומתוארכות לתקופה שבין הכיבושים של אלכסנדר ומוחמד. שני הכרכים הבאים בסדרה עומדים לראות אור.

מקורות האזורים:

תמונה בעמוד 29: א.ס.א.פ. קריאייטיב/ Bridgeman

תמונה בעמוד 30 למעלה: באישור מוזיאון ישראל, ירושלים – IAA inv. no. 1936-989

תמונה בעמוד 30 למטה: J. Iliffe, QDAP 6, 1938, fig. 1 (dr.)

תמונה בעמוד 31: J. Iliffe, QDAP 6, 1938, pl. 2

נגזר על איש לא-יהודי העובר לתוך התחום (המקודש) הפנימי "המשלחת אל גאיוס, 212), כלומר איש לא-יהודי העובר את הסורג. ועוד, פאולוס נחשד שניסה להכניס איש יווני לא-יהודי לתחום המקודש הפנימי ועל-ידי כך "יטמא את המקום הקדוש"; פרצה מהומה (אם כי פאולוס לא נעצר על-ידי הרשויות היהודיות, והאיוס על חייו היה מצד ההמון), ורק בואו של קצין רומאי עם חיילים מנעה את המתתו של פאולוס בידי ההמון בו במקום (מעשי השליחים כא 27–36). חשוב לציין, כי סיפור זה בברית החדשה, בין שהייתה ליהודים הזכות להטיל עונש מוות בין שלא, מצביע על העובדה, שהסמכות המשפטית העליונה באימפריה הייתה בידי הרומאים, בייחוד במקרים של נאשמים בעלי אזרחות רומית: פאולוס, כידוע, תבע את זכותו כאזרח רומאי להישפט בפני הקיסר עצמו. אבל אפילו במקרים של עונש מוות שנגזר על לא-יהודי, הוצאה להורג לא התקיימה בלי הסכמתו של הנציב הרומאי. בכל מקרה, מקורות משלושה סוגים – יוספוס, הברית החדשה והמשנה – מזכירים מקרים (היסטוריים כנראה) של הוצאתם להורג של יהודים חסרי אזרחות רומית במסגרת משפטית יהודית, ללא מעורבות ישירה של הרשויות הרומיות (יוספוס, **קדמוניות היהודים**, כ 200; מעשי השליחים, ז 57–60; משנה סנהדרין ז ב, תוספתא סנהדרין ט יא).

בניגוד לראיות אלה, מעידים מקורות אחרים, אם כי לא באופן חד-משמעי, שלא הייתה ליהודים הזכות להוציא אנשים להורג. למשל, בברית החדשה אומרים היהודים לפילטוס, נציב רומא ביהודה, "אין לנו כח להמית נפש אדם" (הבשורה על-פי יוחנן, יח 31), ומקורות חז"ל שונים מזכירים, כי 40 שנה לפני החורבן "ניטלו דיני נפשות" (תלמוד ירושלמי סנהדרין א א, יח א; תלמוד בבלי סנהדרין מא א, עבודה זרה ח ב, שבת טו א). חוקרים המקבלים עדות זו כהיסטורית מפרשים את ה"מוות" בכתובת